

Geloof en Natuurwetenschap - kan dat samen?

Protestantse gemeente Agnus Dei

Waalre

2 april 2009,

Palmyre Oomen

(N.B. lezingtekst / niet voor publicatie)

Inleiding

Er waart een hardnekkig denkbeeld rond: dat geloof (en vooral de redelijke verantwoording daarvan) niet meer kán sinds de opkomst en de verdere ontwikkeling van de natuurwetenschap; anders gezegd, dat wetenschap en geloof conflicteren. De wetenschap heeft de wereld ont-tovert, zo zegt men. Voorbeelden te over: Vóór de wetenschappelijke tijd werden bijvoorbeeld zaken als blikseminslag, ziektes, het krijgen van kinderen, het lukken van de oogst, alle gezien als in Gods hand. Nu echter zetten we bliksemafleiders op het dak, we weten de vruchtbaarheid of onvruchtbaarheid te begrijpen en tot op zekere hoogte naar onze hand te zetten, we gebruiken kunstmest en landbouwveredelingstechnieken, we kennen een uitgebreid medisch handelen niet alleen curatief maar ook preventief. *Weg met* de God van wiens willen en doen dit allemaal zou afhangen, zo is voor velen de óf-óf reactie, en daarmee ook: *weg met* het geloof en de theologie.

Maar zo gemakkelijk is het geloof en zijn theologie niet aan de kant te laten schuiven. Falsificatie van voorafgaande inzichten is toch immers (juíst ook in de wetenschappen) vaak méér te beschouwen als teken van vooruitgang dan als ontkrachting, en hoeft dus ook ten aanzien van geloof en theologie niet zonder meer als ontkrachting gezien te worden. Maar dat betekent natuurlijk wel dat de theologie net als die andere wetenschappen wel bereid moet zijn om zich voortdurend te laten corrigeren en om eerdere inzichten kritisch te herzien, mede op grond van bijvoorbeeld inzichten die opkomen uit de natuurwetenschappen. Zeker niet alleen die, maar die óók en pregnant.

Het is goed om een moment stil te staan bij het verschil tussen geloof en theologie, of beter tussen gelovige en theoloog.

Bij het voortschrijden van de wetenschap vraagt men zich vaak af hoe 'de gelovige' daarmee omgaat. Verzet hij zich of past hij zijn geloofsopvattingen aan of valt ie van zijn geloof af? Maar een *gelovige* hoeft zich niet aan te passen. Hij of zij kan er wel door in de war raken, maar hij kan het ook aan zich voorbij laten gaan, omdat het de kern van zijn geloven niet raakt. Zoals een muzikliefhebber ook gewoon kan genieten van een sonate, zonder weet te hebben van musicologische discussies.

Voor de *theologie* en de *theoloog* ligt dat echter anders. De theologie hoort wél uitgedaagd te worden. Theologie omschrijf ik bij voorkeur als ‘participerende reflectie’ - dat wil zeggen: het is een poging rekenschap af te leggen van wat geloofd wordt vanuit een zelf aan het geloof participerende positie, met alle twijfel, kritiek en ongelooft die daar overigens bij horen.... Goed, gegeven dat theologie de relatie van God en wereld en mens wil doordenken, moet theologie zich dus wel bezinnen bij nieuwe wetenschappelijke inzichten over bijvoorbeeld het ontstaan van de aarde of de mens. Dat is niet erg, daar kan ze van groeien. Als ze tenminste wel de moeite doet om zich met die nieuwe inzichten uiteen te zetten...

I. Verschillende relaties tussen geloof/theologie en natuurwetenschap

Laten we om de gedachten te bepalen een klein overzicht bezien van de verschillende relaties die geloof en natuurwetenschap historisch met elkaar gehad hebben en nog hebben.

Natuur en Schrift als ‘twee boeken’ waarin men van God kan lezen: complementariteit

Aanvankelijk, en dat eeuwenlang, gaan theologie en kennis van de natuur nog hand in hand. Juist omdat God gezien wordt (in Jodendom en Christendom en Islam) als Schepper van de wereld, kan kennis van die wereld vanzelfsprekend gezien worden als een weg om (indirect) iets van God te leren kennen. Men spreekt dan van twee ‘Boeken’ waarin je over God kunt lezen: de Schrift én het boek van de Natuur. En die twee vullen elkaar aan.

Je kunt zeggen dat deze onproblematische relatie kenmerkend is tot aan de moderne tijd (die we laten beginnen zo vanaf 1600), al zien ook in de 17e eeuw beroemde natuurwetenschappers (‘natuurfilosofen’ genoemd toen) als bijvoorbeeld Descartes (1596- 1650) en Newton (1642- 1727) hun werk als een zoeken naar de door de Schepper in de natuur gelegde eigenschappen of regelmatigheden.

Natuur en Schrift worden steeds meer als elkaar tegensprekend gezien: conflict (één-dimensionaal)

Toch zie je omstreeks die tijd (16e, 17e eeuw) wel voor het eerst geloof/theologie en natuurwetenschap ook problemen met elkaar krijgen. Die ontstonden onder meer omdat de wetenschap in de Natuur (het ene ‘Boek’) wetmatigheden ontdekte die bepaalde verhalen uit de Bijbel (het andere ‘Boek’) tegen leken te spreken. Er ontstaat dan de mogelijkheid van conflict. Als bekendste voorbeeld geldt wellicht het geval Galileo Galileï (1564-1642), al is daar veel meer mee aan de hand dan simpelweg geloof versus wetenschap.

Ik kies daarom een ander en écht voorbeeld. Heden ten dage zien we een schoolvoorbeeld van ‘conflict’ in de controverse rond de evolutietheorie van Charles Darwin (1809-1913), met:

- aan de religiekant het creationisme (geloof in schepping betekent dat dús de evolutietheorie onzin is);
- aan de wetenschapskant het evolutionisme (evolutietheorie toont aan dat dús het verhaal van God als schepper onzin is).

Met als grote overeenkomst tussen de twee extremen: beide menen dat evolutietheorie en geloof in God niet samen kunnen gaan. Beide vinden evolutietheorie inherent atheïstisch. En zo versterken beide kampen elkaar!

Kenmerkend voor deze conflict-reactie is dat wetenschappelijke en geloofsinzichten gezien worden als van eenzelfde aard (dezelfde ene dimensie), namelijk beide objectief beschrijvend. Daarom kunnen ze met elkaar conflicteren.

Daarom dat nieuwe wetenschappelijke inzichten gezien werden (en ook gebracht werden soms) als het geloof ondermijnend, waartegen de gelovigen zich dan teweer stelden, door te pogen die feiten en inzichten te harmoniëren met de geloofsvisie. De God-van-de-gaten is van deze strategie de bekendste belichaming.

Met gevoel voor ironie laat John Brooke (Engels historicus die de geschiedenis van religie en science beschrijft) zien hoe de twee kampen elkaar bevechten, waarbij bepaalde feiten dan weer voor en dan weer tegen het geloof gebruikt worden. Vindingen van de natuurwetenschap leidden bijvoorbeeld tot de atheïstische conclusie: “gelovigen dachten tot op heden dat God nodig was voor de correctie van de planetenbanen in het zonnestelsel, maar wij weten nu beter, dit is namelijk *vanuit de natuur zélf* te verklaren” (Pierre Laplace 1749-1827). En na enige tijd als reactie daarop van de kant van de gelovigen: “dát er een mechanisme in de natuur bestaat voor zelfcorrectie bijvoorbeeld wijst toch juist op de grote wijsheid van de schepper” (William Whewell 1839). En zo lijkt het conflict bezworen. Om dan dan enige tijd weer op een ander punt en indringender de kop op te steken.

John Brooke geeft ook een prachtig voorbeeld de ander kant op: Vanaf de vroeg-christelijke tijd wordt Gods scheppen van de wereld benoemd als een ‘scheppen uit niets’. Voor natuurwetenschappers die deze uitdrukking als informatieve uitspraak beschouwden was zij lange tijd onzinnig: uit niets kon immers niets voortkomen. Nu in onze tijd echter, is een van de opzienbarende zaken die behoren tot het (wat betreft haar interpretatie duistere) veld van de kwantummechanica dat het universum ontstaan kan zijn uit een fluctuatie van het zogeheten kwantumvacuüm (allersimpelst gezegd: nul splitst zich in min-een en plus-een). Zodat nu, in meer of minder populaire boeken met een beroep op de natuurwetenschap gezegd wordt, dat het ontstaan van iets uit niets gewoon natuurlijk te verklaren is en er helemaal geen God voor nodig is.

De *moraal van het verhaal* is, dat de dwingendheid van de argumenten minder groot is dan vaak wordt aangenomen. Het is steeds een bepaalde *interpretatie* van natuurwetenschappelijke of theologische zaken die de tegenovergestelde visie lijkt uit te sluiten. Niet in rechtstreekse zin die zaken zelf.

Natuurwetenschappelijke positie:

Emancipatie van de natuurwetenschap: natuurwetenschap gaat zichzelf a-theïstisch verstaan en bij tijden anti-theïstisch (of hooguit deïstisch)

Eén van de gevolgen van het niet meer stroken van natuurwetenschappelijke inzichten met een

letterlijke lezing van de bijbel was dat wetenschap en geloof ver van elkaar verwijderd raakten en een atheïstische wetenschapsopvatting de overhand kreeg. Met andere woorden de positie dat de natuurwetenschap helemaal niet meer gezien wordt als de bestudering van het boek van de Natuur-als-boek-over-God, maar waarin de natuurwetenschap zichzelf a-theïstisch verstaat en bij tijden anti-theïstisch, waarin de natuurwetenschap dus niet meer gezien wordt als theologisch project.

De natuur, maar ook de geschiedenis, wordt beschouwd als een op zichzelf staand systeem, dat in principe in haar eigen termen te begrijpen is - zonder God. Dit mag gelden als karakteristiek van de moderne, dominante positie.

[Met als enige plaats voor God nog God als de schépper in den beginne ván dit hele gebeuren, maar daar verder niet meer in geïnvolveerd (het “deïsme” dat we dadelijk iets uitvoeriger zullen bezien)].

Positiekeuzes van geloof/theologie:

Twee historische uitwegen zijn aan te wijzen als gelovige/theologische reacties op de atheïstische interpretatie die de natuurwetenschappen met zich mee leken te brengen.

Deïsme (Natuur is het preferente ‘Boek’)

De eerste is de ‘deïstische’ visie, sterk opgekomen in het kielzog van Newton’s (1642-1727) mechanica. In het deïsme wordt God enkel actief gedacht bij ‘het begin’. God is dan degene die als een perfecte ontwerper en ingenieur de wereld zo bedacht en in aanleg in elkaar gezet heeft, dat die wereld daarna volgens de haar door God gegeven wetmatigheden kan bestaan en zich kan ontwikkelen, zonder dat daarvoor verdere hulp van God nodig is.

Het deïsme is bij hedendaagse natuurwetenschappers die een denkbare plaats zoeken voor Gods werkzaamheid ten aanzien van het natuurgebeuren (en de wetmatigheid daarvan) nog manifest aanwezig. Het lijkt een laatste wijkplaats om niet te vervallen in pantheïsme of atheïsme.

De natuurwetenschappen hebben God helemaal niet weggedrukt, zeggen de deïsten. Integendeel, Gods werkzaamheid wordt in deze zienswijze juist als ‘groter’ gezien. De wereld blijkt een groter wonder, de Schepper een grotere Schepper. Ter vergelijking: wanneer je als kind een autootje maakt dat vanzelf rijdt, is dat veel knapper dan wanneer je een wagentje maakt dat je de hele tijd moet duwen. Zo is het in zekere zin ook met de God van het deïsme. Een God die aan het begin een zodanige wereld maakt, dat die wereld zélf verder kan, is dus in zekere zin een knappere Schepper. Maar er zitten ook problemen aan deze visie. God is gevoelsmatig wel erg ver weg. Bovendien wordt een bijzondere openbaring van God in Israël en in Jezus van Nazareth moeilijk denkbaar. Men houdt alleen een natuurlijke Godskennis over: wat we van God kunnen weten weten we uit de natuur en van nature. Binnen deze zienswijze wordt God méér geloofwaardig geacht in de voorstelling ontleend aan de wetmatigheid van de Natuur (waarvan God de schepper is en waarin hij verder niet meer ingrijpt) dan in de Bijbelse interventionistische voorstelling waarin God gerelateerd is aan allerlei contingente gebeurtenissen in de menselijke en fysische wereld (zoals ‘wonderen’ bijvoorbeeld). Dat betekent dat het deïsme alleen nog in

wetmatige en onpersoonlijke categorieën over God denkt.

Boedelscheiding: twee domeinen of talen (twee-dimensionaal). (Bijbel is het enige ‘Boek’)

Mede vanwege dit laatste is er in de vorige eeuw met name een heel andere reactie opgekomen op het gevoelde conflict tussen geloof en wetenschap: de ‘boedelscheiding’, zo genoemd omdat in die visie een duidelijke scheiding wordt gemaakt tussen de taal of het domein van het geloof én de taal of het domein van de wetenschap.

Het inzicht rijpte dat conflicten tussen religie en natuurwetenschap vaak oneigenlijk zijn, omdat ze het genreverschil tussen de betreffende domeinen niet verdisconteren. Juist omdat daar geen rekening mee wordt gehouden zijn veel conflicten onzin, omdat de tegenspraak slechts schijn is. De idee is dat geloof en wetenschap zó verschillend zijn, dat ze elkaar niet raken en dus ook niet bijten (vandaar: ‘twee dimensionaal’):

Deze positie is in de vorige eeuw met grote ernst ingebracht door de Duitse theoloog Rudolf Bultmann (1884-1976).

Er is bij deze richting in de theologie veel aandacht voor taal, en voor de verschillende functies van taal, voor het grote verschil tussen informatieve objectieve spreken van de wetenschappen en het performatieve subjectieve of existentiële spreken dat belangrijk is binnen de geloofstaal. Met als stellingname dat er over God niet gesproken kan worden in objectiverende en oorzakelijke termen, alleen nog in termen van ons als mens door God geraakt weten.

Diepgaande verwortelingen van dit ‘twee talen’-model in de Europese en vooral Duitse filosofische traditie (Pascal, Kant, Schleiermacher, Dilthey, Heidegger). Maar het leeft ook daarbuiten zoals kan blijken uit de her-opvoering van dit argument door de kortgeleden gestorven paleontoloog Stephen J. Gould (NOMA).

Hoe vruchtbaar ze ook is om de oneigenlijkheid van veel conflicten te boven te komen, deze boedelscheiding tussen ‘de waarheid van het geloof en het hart’ en ‘de waarheid van de rede’ heeft toch ook niet geringe bezwaren. Ik noem er hier één: Vergeleken met de eerder genoemde deïstische opstelling waarin feitelijk alleen het boek van de *Natuur* nog als betrouwbare theologische kenbron wordt gezien, zijn we nu bij het andere uiterste beland. Van de twee ‘boeken’ rest in deze positie namelijk enkel nog de *Bijbel* met de daarop voortgaande geloofstraditie. Het andere ‘boek’, de *Natuur*, wordt niet meer gelezen als een boek van en over God, niet alleen niet door de zich als atheïst verstaande natuurwetenschappers, maar ook niet door de theologen.

Doordat ze de band van God met de wereld exclusief situeert bij de méns, heeft de theologie die voor deze boedelscheiding koos, zélf voor een belangrijk deel in de hand heeft gewerkt dat er een kloof is gegroeid tussen het denken over de fysische wereld en het christelijk geloof. Het gevolg daarvan is dat er zo een atmosfeer ontstaan is dat het als een gebod van

intellectuele redelijkheid wordt aangevoeld om het christelijke gedachtegoed níet in te brengen, zoals Wolfhart Pannenberg scherp analyseert.

De twee ‘oplossingen’ om aan het conflict te ontsnappen die we zagen (deïsme en boedelscheiding) brengen dus allebei hun grote tekorten mee:

In het deïsme is iedere band van God met de wereld-nu uit het verhaal weg, waardoor het voor de christelijke theologie een niet-acceptabele positie is, en historisch evenzeer bestreden is als het atheïsme.

En de boedelscheidingsoplossing, zo zagen we net, laat omgekeerd ieder band tussen God en fysische natuur buiten de aandacht, waardoor de wereld God-loos en God wereld-loos wordt, zoals Jürgen Moltmann treffend formuleert.

‘Anders’: dialoog en engagement. Zoeken naar raakvlakken mét inachtneming van de genreverschillen

Moet God dan iets met die door de natuurwetenschappen bestudeerde gebieden te maken hebben, zo kun je je afvragen. *Ja*, zou ik daar op willen antwoorden, want theologie gaat over ‘alles’ ‘onder het opzicht van God’, zoals een klassieke opvatting van theologie luidt die ik tot de mijne maak.

Daarom dat in principe alle waarheidsvinding of die nu plaatsvindt op het terrein van de psychologie of de kosmologie, de geschiedenis of de wiskunde, de natuurkunde of de sociale wetenschappen, de biologie of de ethiek, van belang is voor de theologie. Toegespitst betekent dit dat de theologie geen recht kan doen aan haar veelkleurige en veelomvattende visie op mens en wereld ‘onder het opzicht van God’ als ze heel de relatie van God tot de fysische wereld buiten beschouwing laat.

In deze positie leeft derhalve het inzicht, dat hoe verschillend natuurwetenschap en geloof ook zijn (qua domein, qua taal) beide perspectieven toch op een of andere manier betrekking hebben op een en dezelfde werkelijkheid.

Het standpunt van deze derde optie luidt daarom: *Theologie moet om goede theologie te zijn datgene wat we voor waar houden omtrent de fysische wereld in haar denken over God-en-wereld betrekken.*

Voor alle denkers die horen bij “voorbij conflict en voorbij boedelscheiding” geldt:

- ze willen niet terug naar het ‘een-dimensionale’ (conflict)-model, want dat is naïef. M.a.w. genreverschillen moeten wel erkend worden.
- ze willen niet tevreden zijn met ‘twee-dimensionaal’(boedelscheidings)-model. M.a.w. de genreverschillen zijn er, maar geven geen excuus om beide terreinen niet op elkaar te hoeven betrekken.

Ook bij deze ‘derde positie’ enkele namen: Nicolaas van Cusa, Leibniz, Whitehead; en hedendaags: Ian Barbour, Arthur Peacocke, John Polkinghorne. Deze stroming is

sterker verworteld in het Angelsaksische denken. Al zijn ook belangrijke Duitse namen te noemen, zoals bijvoorbeeld die van Wolfhart Pannenberg.

Mét te zeggen dat theologie zich op de een of andere manier moet inlaten met natuurwetenschap zijn we overigens niet klaar, de problemen beginnen dan pas goed!

II. Korte verkenning van een specifiek geval

Omdat we midden in het Darwin-jaar zitten heb ik ervoor gekozen om met u even wat langer stil te staan bij de evolutie-theorie en de theologische *problemen* en positieve *mogelijkheden* die die biedt. In vogelvlucht natuurlijk alleen maar.

Wat is er zo specifiek aan het evolutiedenken? Wel heel kort: dat er uit lukrake veranderingen en natuurlijke selectie toch iets moois voortkomt uiteindelijk. Een functionerend oog bijvoorbeeld. Er lijkt sprake te zijn van ontwerp door een Ontwerper, en de gelovigen zagen dat ook zo (William Paley 1743-1805). Maar de evolutietheorie zegt: schijn bedriegt. Er hoeft helemaal geen extern of centraal aansturend principe (geen God) ingeschakeld te worden: alle prachtige dingen (zoals dat functionerend oog) zijn te verklaren (in principe) uit de samenwerking van random variaties en genrecombinaties én determinerende selectie.

Dat dit tot conflict aanleiding geeft is te begrijpen, want het gaat niet enkel om die letterlijk '6 dagen of 144 uur', maar om veel meer. Want de visie dat al wat leeft resultaat is van toevallige processen en natuurlijke selectie lijkt ver verwijderd van het bijbelverhaal volgens hetwel alles voortkomt uit de wil van God.

Je ziet na Darwin (1809-1913) dan ook zeer verschillende reacties, ook binnen één en dezelfde denominatie.

Typische conflictreacties: mensen worden er fervent atheïst van (zoals de evolutionisten Dawkins en Dennett bv.), anderen wapenen zich daartegen en zeggen dat schepping evolutietheorie onmogelijk maakt (creationisten), die zoals gezegd beide beweren dat geloof en evolutie-idee niet samen kunnen gaan.

Er zijn ook boedelscheidingsreacties: wat de evolutietheorie (of welke andere wetenschappelijke theorie dan ook) te zeggen heeft kan ons niet het geloof ontnemen in de scheppingsbedoeling van God, in verlossing als de uiteindelijke bestemming van de hele wereld, aldus de Duitse theoloog Ernst Troeltsch (1865-1923).

Maar er zijn er ook die positieve mogelijkheden gezien voor de theologie, want evolutiedenken kan bepaalde theologische problemen ook mee helpen oplossen.

Zo bijvoorbeeld het probleem hoe te denken over Gods handelen in de wereld.

Door het mechanisticische denken (dat grofweg zo met Newton (1643-1727) begint) is het beeld van de wereld en van de mens als machine dominant geworden.

Als er dan al over God gedacht wordt, dan vooral over een God die van buitenaf de wereld heeft geproduceerd. Het beeld van een ingenieur die een machine ontwerpt en maakt als iets buiten zich.

En het beeld van een natuur als machine-achtig, alleen te begrijpen in termen van materie en uitwendige krachten, maar daarmee als intrinsiek doel-loos en waarde-loos.

De natuur, zo leert echter het Darwinisme zien, is geen machine die in elkaar gezet wordt van buitenaf, maar is als een organisch geheel, dat groeit, reageert, zichzelf aanpast, leeft.

Dat geeft ook andere denkmogelijkheden met betrekking tot dat heel moeilijke begrip doelgerichtheid.

Niet de mechanisticisch gekleurde doelgerichtheid, waarbij er ergens Iemand aan de knoppen zit te draaien (of heeft gedraaid) zodat wij nu als machines door het leven gaan, recht op ons doel af, maar daarvoor in de plaats denkbeelden over doelgerichtheid die aansluiten bij het beeld van zoekende proces.

Zoals een *kunstenaar* bijvoorbeeld wel doelgericht bezig maar dat als een zoekend open proces. Een biologische *populatie* doet namelijk niet zomaar wat, maar 'beweegt zich' qua genetische samenstelling in een richting die qua genetische samenstelling van de populatie te prefereren is (Sewall Wright deed hier in de veertiger jaren reeds baanbrekend wiskundig werk naar). Die populatie volgt niet een van buiten opgelegd doel, maar beweegt zich 'automatisch' naar de 'beste optie'. Waarbij 'beste optie' meebeweegt als de populatie of de omgeving verandert (moving target).

Met andere woorden er is in het evolutionaire proces een criterium actief, in dit geval zo veel mogelijk vruchtbare nakomenlingen, dat het veranderingsproces mogelijk maakt, omdat het de ene mogelijkheid als meer attractief van andere mogelijkheden onderscheidt, en zo richting geeft van binnenuit.

Waar Darwin sommige religieuze noties met betrekking tot de natuur vertaalde in een volledig seculiere theorie, kun je omgekeerd vaststellen dat zijn theorie gelegenheid geeft nieuwe beelden te ontwikkelen om Gods werkzaamheid in de wereld mee te verbeelden

Juist dat beeld van een criterium dat attractie genereert (in de systeemtheorie vaak aangeduid als 'fitnessfunctie') kan enorm behulpzaam zijn om tot een nieuw denken over Gods werkzaamheid te komen. Het is een markant ander beeld van werkzaamheid waartoe de evolutietheorie en de theorie van zelforganiserende adaptieve systemen aanleiding geeft: niet het beeld van een werkzaamheid die mechanisticisch van buiten af zaken realiseert, maar van een werkzaamheid als het genereren van binnenuit van attractie en zo indirect van richting.

Dit beeld dat heropkomt door de darwinistische kritiek op het mechanisticische wereldbeeld gaat filosofisch/theologisch terug op denkers als Aristoteles, Thomas van Aquino, Whitehead en anderen.

God, zo verbeeld, is niet de doelgever en vaststeller en maker, maar de mogelijkheidsvoorwaarde voor ónze doelstrevendheid ('ons' dan zo breed genomen als alle werkelijkheid). En kennelijk heeft dat niet zomaar een success-story tot effect, maar een weg waarin ook de kwetsbaarheid tóneemt (Whitehead, Munnik).

Dit beeld van God als attractiegenererend hoeft geen gaten te schieten in de evolutie-theorie, ziet eerder de evolutie-theorie als voorbeeld par excellence, met alle zijwegen en kronkelwegen en onderlinge tegenstrijdigheden die bij dat proces horen. Een proces dat niet stópt, en een open einde heeft, omdat er altijd de trekkracht van 'verlangen', de attractie blijft van wat in de gegeven situatie te prefereren is.

De rode draad van deze korte uitwerking is dus: dat precies de darwinistische visie op de levende wereld, ons gevoelig kan maken voor de ontoereikendheid van het mechanistische wereldbeeld met haar dode materie en doel-loze beweging, en beelden aanreikt die de gelovige kan helpen tot een ander denken te komen over Gods werkzaamheid, tot een meer immanent beeld van God. (Niet als bewijs!!, maar wel als andere denkmogelijkheid voor geloof)

Dit als voorbeeld van een mogelijke interactie, voorbij conflict en boedelscheiding

III. Nadere verkenning van de dialoog / de interactie / de vreemdheid

Samenhang, maar geen vermenging!

Ik denk dat er *geen principiële clash* hóeft te zijn tussen christelijk geloof en wetenschap. Maar ... omdat de talen waarin gesproken wordt, en de wijze van inzicht verwerven en checken zeer verschillend zijn, liggen misverstanden, irritatie of onbegrip wel voor het oprapen.

Er zullen dus ook wel steeds nieuwe botsingen komen. Kan heel vruchtbaar zijn voor beide partijen. Dat gebeurt ook tussen de wetenschappen onderling (bv. tussen psychologen en sociologen, tussen historici van de ene richting en die van een andere richting, etc. etc.). "A clash of doctrines is not a disaster, it's an opportunity," aldus de wetenschapper en filosoof Whitehead (1861-1947). Ik vind dat een zeer ware uitspraak. Maar het ís natuurlijk alleen maar een 'opportunity' wanneer je van elkaar wilt leren, wanneer je bereid bent je eigen inzichten te laten corrigeren. En dat vergt nogal wat!

Vanwege de anderssoortigheid van geloof en wetenschap is één ding nog *erger* dan conflict of apathie, en dat is kritiekloze vermenging!

Een wetenschap die op moeilijke punten waar ze nog niet uitkomt God zou inroepen als verklaring zou geen knip voor haar neus waard zijn.

Een geloof dat haar wetenschappers daartoe wil aanzetten evenmin!

Er kan alleen maar samen-hang, con-tact, dia-loog zijn als er wel sprake blijft van twee verschillende gesprekspartners die elkaars anders zijn respecteren.

Asymmetrische verhouding

Van groot belang is het om die dia-loog vanuit de twee gesprekspartners te bekijken. Dat levert namelijk een zeer ander zicht op, omdat de relatie van geloof/theologie en natuurwetenschap wezenlijk asymmetrisch is.

Als theologen de relatie van God tot mens en wereld willen verhelderen, zullen ze daar het beste weten omtrent die wereld in moeten betrekken. Dus heeft de *theologie* (althans dat zou ze moeten hebben) een intrinsiek belang bij de natuurwetenschappen (en zo ook bij de mens- en maatschappijwetenschappen overigens).

Maar vanuit de *natuurwetenschap* bezien is er niet een dergelijke in de eigen wetenschap verankerde relatie met de theologie. De natuurwetenschap als zodanig heeft geen intrinsiek belang bij de theologie (heeft veeleer een belang zich daaruit te emanciperen). Onderzoek naar fundamentele eigenschappen van de materie of naar hersenfuncties kan prima zonder theologie, of beter: *moet* zonder theologie, zonder God in het verhaal.

Vandaar dat ik dat ik de *asymmetrie* in de relatie tussen theologie en natuurwetenschap beklemtoon.

(En toch ... is er ook vanuit de natuurwetenschappen op een bepaalde manier een intieme relatie –al wordt die zelden expliciet benoemd–: historisch hebben bepaalde religieuze opvattingen de wetenschappelijke activiteit sterk gestimuleerd. Bijvoorbeeld de theologische opvatting van de natuur als geschapen door God, verschafte de grond voor het wetenschappelijk uitgangspunt dat er een orde te vinden moest zijn in de veelheid van verschijnselen.)

Wat bindt geloof/theologie en wetenschap?

Hoe enorm verschillend geloof/theologie en wetenschap ook zijn, er zijn een aantal markante punten te noemen die hen binden.

Het verrassende punt dat zowel de theologie als óók de moderne natuurwetenschap een object hebben dat hun ontglipt, dat ze niet kunnen aanwijzen. Beide zijn om zo te zeggen betrokken op een ‘wijkend object’.

Er is ook een verbindingspunt in het cognitieve aspect, ondanks het grote verschil in de aard van de kennis.

Geloof en wetenschap hebben een vergelijkbare hartstocht naar inzicht en waarheid gemeen. Juist daardoor kunnen ze elkaar in het vaarwater zitten, maar ook wederzijds van dienst zijn: Wetenschap en geloof kunnen elkaar scherp houden. Om het met de vorige paus te zeggen: Wetenschap kan het geloof zuiveren van bijgeloof en misvattingen. Omgekeerd kan het geloof de wetenschap zuiveren van absolutisme, bijvoorbeeld van de aanname dat alleen het waarneembare en meetbare telt (Johannes Paulus II).

Ik heb hier sterk de asymmetrie benadrukt: theologie heeft de andere wetenschappen nodig, andersom niet. Toch kan theologie, net als filosofie, interessant zijn voor de vakwetenschappen, al was het soms alleen maar omdat sommige van de denkmodellen uit haar historie opnieuw interessant lijken ('schatkist'). Bovendien is het de kracht van de theologie om zaken in een breder verband te plaatsen en bij elkaar te denken. Wetenschappers kunnen daarom soms hun voordeel kunnen doen met de meer synthetische denkhouding van de theologie, en met haar bereidheid 'grote vragen' de aandacht waard te vinden.

Afsluiting

Ter afsluiting het volgend. "Maakt U zich soms niet kwaad over het gedoe tussen religie en wetenschap, raakt dat u?" zo vroegen twee leerlingen mij bezig met een werkstuk over dit onderwerp. Ja zeker wel!, was mijn reactie. Het raakt me als er stomme dingen gezegd worden. Als hedendaagse natuurwetenschappers er blijk van geven dat hun theologische denkbeelden nog uit de middeleeuwen stammen! Of als gelovigen zoeken naar de gaten van de wetenschappelijke theorieën om dan te kunnen claimen dat God nodig is. Natuurlijk zijn er in de wetenschap nog gaten te over, maar daar moet het geloof/de theologie het niet van hebben. *God is veel te goed om gatenvuller te zijn.*

Soms wordt me gevraagd welk van de twee mij het meest inspireert: geloof of wetenschap. Maar voor mij is dat geen keuze. Geloof zoekt inzicht. Het is een voortdurende zoektocht van het eerste naar het laatste te komen. En ook omgekeerd: want je inzicht beïnvloedt ook weer hoe je in je geloof staat.

De *theologie* biedt aan de wetenschapper-in-mij de ruimte ook de grote vragen (naar menselijke autonomie en liefde, naar Gods handelen zonder ingrijpen, naar doelgerichtheid en indeterminisme, naar tijd en veranderlijkheid) te stellen.

De *wetenschap* op haar beurt maakt de theoloog wat *speelser*, er zijn zóveel denkmodellen mogelijk... en ze voorkomt tegelijk dat we al te 'huiselijk' over God denken: Als de *natuur* ons denkvermogen al zover te boven gaat, hoeveel te meer dan *God!*

Prof. dr. Palmyre Oomen
Radboudhoogleraar Wijsbegeerte
Technische Universiteit Eindhoven

Heyendaal Program on Theology and Science
Faculteit Religiewetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen

p.oomen@ru.nl